

Overføring. Et flertydigt begreb

Begrebet om overføring er blevet brugt og forstået på mange forskellige måder. En af grundene til, at begrebet har været så vanskeligt at forstå og definere, ligger i, tror vi, at det på den ene side fremstår ligetil og enkelt, grænsende til at være banalt, og på den anden side synes det at pege på et fænomen, som er både komplekst og tværtimod at være ligetil er uudgrundeligt og foruroligende. En af vores påstande vil være, at hvis ikke vi forstår overføringens foruroligende, dømoniske og uhyggelige karakter, forstår vi ikke, hvad overføring drejer sig om.

Lad os begynde med et helt konkret eksempel fra den kliniske hverdag, der kan tjene som indgang til en diskussion af overføringens fænomen og begreb. Det drejer sig om en sag, som en af os superviserede for nylig. En ca. 40-årig kvinde har søgt hjælp efter at have gennemgået en dødelig kræftsygdom. Hun har tidligere været mismodig af sind og haft depressive tanker, herunder selvmordstanker. Sygdommen og den efterfølgende rekonvalescens har imidlertid givet nyt håb om en anden og lysere tilværelse, selv om det er svært for hende at mane de dystre tanker i jorden. Analytikeren starter behandlingen med den forestilling, at det drejer sig om at hjælpe patienten over en forståelig krise og dødsangst. De aftaler på det grundlag en

psykoterapi på ugentlig basis. Meget snart dukker overføringsfølelser op, og patienten fortæller, at hun er begyndt at nære varme følelser for sin terapeut. Vi skal ikke gå i detaljer, men blot hæfte os ved spørgsmålet om karakteren af denne åbenlyse overføringskærlighed og ikke mindst, hvad den er blevet udløst af. Der kan være tale om, at håbet om en lysere tilværelse bliver understøttet af terapeutens empatiske forståelse, eller det kan dreje sig om en modstand mod at beskæftige sig med de mere dystre sider af hendes person. Men ingen af disse forklaringer kunne give svaret på den styrke og vedholdenhed, hvormed patienten fastholdt sine følelser for analytikerens

Det, der førte supervisor på sporet af en forståelse, lå ikke så meget i patientens følelser som i terapeutens reaktion på disse overføringsfølelser. Terapeuten følte ubehag og blev klar over, at det, som hun havde troet var en relativ kort behandling, formodentlig ville blive et længerevarende forløb, som hun af personlige grunde ikke var indstillet på, idet det kolliderede med hendes tanker om en snarlig pension. Hun var heller ikke afklaret med, om hun havde lyst til overgå til en egentlig analyse med den pågældende patient. Tanken var nu den, at det var analytikerens modstand og ubehag, der havde fremkaldt disse overføringsfølelser, og at de varme følelser var et svar på den tilbagetrækningsmanøvre, som analytikerens havde indledt uden rigtig at gøre sig det klart, for hun var også optaget af at hjælpe sin belastede patient. Overføringen var med andre ord skabt som en reaktion på analytikerens mere eller mindre bevidste tanker og følelser for patienten. Det var således ikke patienten, der førte noget ind i den terapeutiske situation. Denne patient reagerede på det, hun anede som en ambivalens hos analytikerens. Supervisionen kom herefter til at handle, ikke om patienten men om analytikerens ambivalente modoverføringsfølelser, og vignetten kan tjene til at understrege en vigtig pointe for den efterfølgende diskussion. Overføring er ikke ensrettet og bør ikke reduceres til en bevægelse fra analysand til analytiker. Den modsatrettede vej bør have lige så stor opmærksomhed.

OVERFØRINGENS KOMPLEKSITET

Lad os herefter genoptage spørgsmålet om overføringens kompleksitet. En anden grund til, at det kan være vanskeligt at definere overføring, skal findes i den udvidelse, der er sket af begrebet, således at det er kommet til at betyde stort set alt, der rører sig i forholdet mellem analysand og analytiker. Måske det ville være i bedre overensstemmelse med den herskende brug af overføring at hævde, at alt tilsyneladende

de kan og bør føres ind i overføringen for derved at gøre det aktuelt og nærværende. Men selv om det er sandt, som Freud skriver, at man ikke kan bekæmpe noget *in absentia*, kan bestræbelsen på at føre alt ind under overføringens perspektiv mere tage sig ud som en besværgelse end som en anerkendelse af overføringens dynamik. Problemet med at afgrænse og definere overføring rejser en række problemer, som her kort skal berøres.

- Er overføring en specifik psykoanalytisk term, eller refererer termen til et mere alment psykologisk fænomen?
- Hvordan forholder begrebet sig til den såkaldte realistiske side af analysandens forhold til analytikeren, og hvilken funktion tjener overføring behandlingsmæssigt set?
- Endelig er der spørgsmålet om, hvad det er, der overføres? Er det adfærdsfænomener i form af typer af objektrelationer, er det affekter som kærlighed og vrede, eller er det ubevidste fantasier?

I det følgende vil vi berøre nogle af disse spørgsmål, idet vi starter med en præsentation af overføringsbegrebets historie og vil koncentrere os om måden, det bliver brugt blandt nutidige analytikere, og ikke mindst vil vi illustrere overføring i den analytiske situation ved hjælp af eksempler fra vores eget arbejde.

Vi har valgt at fremhæve især én bestemt begrænsning, som vi læser i den gængse brug af ordet i nutidig psykoanalyse, og som Freud ikke er uden skyld i. Som allerede antydnet forstås overføring efter vores mening i en alt for ensidig definition af overføringsprocessens bevægelsesretning fra analysanden til analytikeren. Det har den konsekvens, at der indføres en skjult henvisning til realiteten og til et implicit normaljag, ligesom når overføringstolkningen tager karakter af følgende udsagn: 'Du behandler mig, som om jeg var... Men du ved udmærket, at jeg i virkeligheden ikke er, hvad du tænker'. Ideen om, at overføring skal ses som et middel til en realitetstilpassende korrektion, er blevet skarpt kritiseret af både Lacan og Laplanche. Lacan skriver:

At appellere til en sund side i subjektet, der skulle findes her i det reelle, og som skulle være egnet til sammen med analytikeren at bedømme det, der sker i overføringen, indebærer en miskendelse af, at det netop er denne del, der berøres i overføringen, og at det er den, som lukker døren... [til det ubevidste].¹

Lacan udtrykker her på sin måde det, Freud har kaldt overføringsmodstand. "Overføringen", skriver han et andet sted, "er måden, hvorpå kommunikationen med det ubevidste afbrydes, og hvorpå det ubevidste lukker sig igen".² Begrebet om overføringsmodstand har været genstand for lige så stor misforståelse som begrebet om overføring. Det er vigtigt at undgå den misforståelse, at der skulle være tale om modstand mod overføring og fremhæve, at modstanden ligger i overføringen selv, hvilket betyder, at overføringsmodstand ikke er noget, der skal tolkes eller angribes som et forsvar, men tværtimod noget, der skal hjælpes på vej, udvikles og afvikles. Overføring er med andre ord ikke det, den giver sig ud for at være. Overføring bedrager på samme måde, som kærligheden bedrager, som Lacan skriver.³

For med det samme at give et billede af den kompleksitet, der knytter sig til begrebet, har vi valgt at fremhæve en formulering, som er hentet fra Laplanche, der i øvrigt sammen med Lacan har været vores vejledende rettesnor i forsøget på at præcisere, hvad overføring handler om. Analytikeren til patienten: "Du tager mig for en anden. Jeg er ikke den person, du tror jeg er." Analysanden: "Men den anden i den oprindelige situation var heller ikke den person, jeg troede. Så jeg har fuldstændig ret i at tage dig for en anden".⁴ For os at se ligger hele gåden om overføringsfænomenet i dette paradoksale udsagn. Men før vi kommer dertil, vender vi os mod Freuds indføring af begrebet. Som vi skal se, er der ikke altid overensstemmelse mellem definition og brug af begrebet. Der er med andre ord ikke overensstemmelse mellem Freuds skrifter om overføring og den måde, fænomenet håndteres på i hans sygehistorier.

FREUDS SYN PÅ OVERFØRING

Det var i Breuers behandling af Anna O, at overføringen viste sig at have en betydning, som ingen af de to læger havde forestillet sig.⁵ Anna O reagerede som bekendt på den store opmærksomhed, Breuer viste hende, ved at præsentere ham for en indbildt graviditet, en tydelig påmindelse om, at vores velmenende interventioner ikke kun bringer det ubevidstes realitet for dagen, men indtil et vist punkt fremkalder den. Det ubevidstes realitet er seksuel, en kendsgerning, vi selv har måtte sande, som det vil fremgå senere. Historien om Anna O's graviditetsfantasme skal også minde os om, at der er et overraskelsesmoment knyttet til overføringens tilsynekomst. Overføring har karakter af et brud, en pludselig tilsynekomst af *das Unheimliche*, noget diabolisk, som imidlertid i nutidig forståelse af overføring er blevet

domesticeret og gjort *heimlich* – tilforladeligt. Hvis vi et øjeblik genkalder os Freuds beskrivelser af overføringskærligheden, er der ingen tvivl om, at vi her har at gøre med dramatiske iscenesættelser, hvor det, som skulle være forblevet hemmeligt, åbenbarer sig, for at bruge Schellings definition af det uhyggelige.⁶ Der er noget uhyggeligt ved overføringen, og det har efter vores mening sin grund i, at det, der driver overføringen frem, altid i sidste ende er et begær, et begær der ikke blot søger den anden i analytikeren, men søger at levendegøre denne anden, at aktivere den anden eller at få et svar fra denne anden, et svar på det begær, der driver patienterne ind i overføringen – og i analysen.

En af os mindes en bemærkning fra en supervisor, som gjorde stort indtryk. Det drejede sig om en patient, der det første år af sin analyse startede med at lægge sig på briksen og briste i en voldsom gråd, som først aftog, da vi nærmede os timens afslutning. Janine de Saussure, en slægtning til den berømte lingvist, var supervisor på sagen og udtalte under en supervision, at vi aldrig hjælper en analysand, før vi har forstået, hvori hendes lyst består.

Siden er det blevet klart for os, at vi ikke forstår overføringen, med mindre vi får fat i det begær, som ikke retter sig mod den, vi tror, vi er, men mod den anden i os. Det er i dette dramatiske scenarie, at overføringen viser sig med en kraft og en styrke, som efter vores mening er alt for underbelyst i den almene forståelse og diskussion af overføring.

Freud var klar over, at overføringskærligheden er et artefakt – en karikatur af normal kærlighed. Men, tilføjer han, sådanne afvigelser fra normen er præcis det, der sker i forelskelsen. Det kan med andre ord være svært at sondre mellem normal og patologisk kærlighed, mellem kærlighed og overføringskærlighed. Der er ingen tvivl om, at det, vi kalder overføringskærlighed, og som mere præcist bør forstås som seksualdriftens dramatiske iscenesættelse, er yderst vanskelig at have med at gøre. Det skyldes ikke mindst, at vi til overføringskærlighed bør tilføje termen overførings-had som betegnelse for den infantile seksualdrifts utæmmede og ukontrollerede manifestation i overføringen. Det kan på denne baggrund ikke undre, at Freud brugte mange krigsmetaforer, når talen var om at bekæmpe overføringen og talte om kamp og sejr som udtryk for de kræfter, der her var på spil, og som kunne bringe analytikeren ud af den tilstræbte neutralitet.

Selv om Freud aldrig blev træt af at påpege betydningen af overføringen, er der en bemærkelsesværdig modsætning mellem det, han skriver og den måde, han håndterer overføringen på i sine behand-

linger. Det kommer ikke mindst til udtryk i Dora-casen, sådan som Lacan på en præcis måde har demonstreret det.⁷ Freud var selv klar over, at når det ikke lykkedes ham at bringe analysen af Dora til et tilfredsstillende resultat, skyldtes det netop den mangelfulde håndtering af overføringen. Det er imidlertid af samme grund, at vi andre har lært så meget af netop denne case. Lacan peger på, at Freud i arbejdet med Dora indtog en position i mesterdiskursen. I stedet for fordomsfrit at undersøge patientens seksuelle tilskyndelser, bragte Freud sit eget ego på banen i opfattelsen af, hvad piger er skabt til – en pige er skabt til at elske en dreng: “som nål til tråd, således som pige til dreng”.⁸ Det er endvidere Lacans fortjeneste at have peget på bedraget som et specifikt træk ved overføringens kærligheden, uanset om den finder sted i analysen eller udenfor: “Som det spejlbillede den er, er kærligheden et bedrag”.⁹ I den stædige insisteren på at blive taget alvorligt skjuler overføringens kærligheden samtidig det ubevidste begær, som er dens drivkraft

Freuds definition af overføring er intimt forbundet med hans forståelse af neurosens dannelse. Når han således i forbindelse med drømmearbejdet taler om overføring, forstår han denne som forskydning, eller, for at bruge en af retorikkens figurer, som en metonymisk bevægelse. Han siger om et ubevidst ønske, at det overføres og kommer til udtryk i en maskeret form, idet det knytter sig til før-bevidste dagsrester, en mekanisme, som ikke er fremmed for det, der sker i behandlingen. Freud udtrykker det således:

Et ubevidst ønske er ude af stand til at træde ind i bevidstheden og kan kun udvirke sin effekt ved at etablere forbindelse med en idé, der allerede befinder sig i det før-bevidste og overføre sin besætning til denne idé for samtidig at finde “dække” for sig selv i samme idé.¹⁰

Tilsvarende hedder det i *Studien über Hysterie*, at indholdet af et ønske havde optrådt i patientens bevidsthed uden at være koblet til erindringer om den oprindelige situation og blev nu forbundet med analytikerens person, og som en sådan mesalliance eller falsk forbindelse blev den samme affekt fremprovokeret, som tidligere havde ført til, at patienten fortrængte den.¹¹ I begyndelsen så Freud i hvert fald teoretisk overføring som et blandt andre eksempler på en forskydning af en affekt fra en forestilling til en anden. Når overføring får en særlig vægt i den terapeutiske relation, skyldes det, at dagsrester her er vedvarende tilgængelige, men også at overføring tjener modstanden, idet det

er særlig svært at indrømme fortrængte forestillinger, der er forbundet med analytikerens person. Freud så på dette tidspunkt overføring som et lokaliseret og afgrænset fænomen, der ikke omfatter hele den terapeutiske relation. Han skriver i Dora-casen, at overføring er nye udgaver, faksimiler af de impulser og fantasier, der er blevet skabt og gjort bevidste under analysen; men de er særlige derved, at de erstatter en tidligere person med lægens person. De er ikke forskellige fra de overføringer, der sker i andre situationer, og de hjælper ikke analysen, med mindre de overvindes og opløses en for en.¹²

I sin første teoretiske behandling af overføring udvider Freud overføring en smule og taler om gentagelser af prototyper eller billeder af de oprindelige forældre forbundet med driftsbestemt ambivalens. Senere introducerer han termerne positiv og negativ overføring. Med indføringen af begrebet om den positive eller gode overføring begynder Freud at opfatte overføring som et strukturelt fænomen, der omfatter hele den terapeutiske situation som stedet for gentagelsen af prototypiske infantile konflikter. Resultatet er indføringen af en ny term, overføringsneurosen, som sigter til, at analysen samler alle sygdommens symptomer og giver dem en ny betydning i lyset af overføringen. Ved at erstatte patientens almindelige neurose med overføringsneurosen gør analysen den tilgængelig for behandling. Med indføringen af det inkluderende begreb om positiv overføring er kimen lagt, kan man formode, til den i dag fremherskende opfattelse af overføring som det, hvorom alting drejer sig i den analytiske situation.

Overføringens funktion forbandt Freud oprindelig med modstand mod erindring, men siger også, at den ikke blot er hyppig, men almen. Den aktiveres på lige præcis det tidspunkt, hvor særlig vigtigt fortrængt materiale gør sig gældende. Overføring står både i modstandens tjeneste og er udtryk for den vigtigste tilnærmelse til ubevidst materiale. I overføringen konfronteres analysanden med permanensen og styrken i ubevidste fantasier og ønsker, men modsætter sig i samme moment ethvert kendskab til disse. Af samme grund, siger Freud, er det netop her, kampen skal stå og sejren vindes. Når alt kommer til alt, kan man ikke bekæmpe nogen *in absentia* eller *effigie*, som det lyder i afslutningen på teksten om "Overføringens dynamik".¹³ Overføring bruges endvidere som våben i modstandens tjeneste. Patienten kan ikke huske det fortrængte materiale, men gentager det ikke desto mindre som en aktuel oplevelse. Selv om Freud anerkendte gentagelsens tilsynekomst som en form, overføringen kan tage, foreslår han også at holde gentagelsen inden for snævre grænser ved at tvinge den ind i

erindringens dimension, så vidt det er muligt. Begrebet om gentagelse synes i Freuds brug af det at forene overføringen to dimensioner: aktualiseringen af fortiden i form af ageren eller *acting out* og forskydningen til terapeutens person.

Gennem hele Freuds arbejde fra Dora-casen til "Hinsides lyst-princippet"¹⁴ slår han fast, at overføring aktualiserer barndommens konflikter. Situationer og affekter gentages i behandlingen og bekræfter hermed med al tydelighed bestandigheden af ubevidste fantasier. Det er vigtigt at understrege, at der aldrig er tale om konkrete og bogstavelige overføringer af virkelige og levede relationer. Det, der overføres, er i langt højere grad de forestillinger og fantasier, hvormed de ydre hændelser er blevet optaget og transformeret i det indre. Man kan også udtrykke det sådan, at overføring ikke bør forstås som gentagelse slet og ret. For at nuancere det gentagelseselement, der ligger i overføringen, har Laplanche foreslået at skelne mellem udfyldt overføring og overføring med hulrum.

OVERFØRINGSBEGREBET EFTER FREUD

Med udgangspunkt i ideen om, at analytikeren ved at acceptere sine egne indre gåder formår at tilbyde analysanden et hulrum, hvor han/hun enten kan placere noget allerede udfyldt eller fastholde hulrummet for der at konfigurere den oprindelige situation, det vil sige den situation, hvor barnet blev mødt af forældrenes gådefulde meddelelse, fastslår Laplanche, at de to former for overføring ikke kan isoleres fra hinanden. De eksisterer som to mulige måder at møde den person på, der stiller sig til rådighed. Mens udfyldt overføring refererer til den gængse opfattelse, hvor analysanden overfører fortidens ubevidste fantasier, affekter og forestillinger på analytikerens person, betyder overføring med hulrum, at analysanden skaber et hulrum, et sted hvor den oprindelige situation kan genskabes. Men hulrummet bør også gælde analytikeren, der åbner sig for analysanden med sin ikke-vidende og velmenende neutrale holdning, en anden måde at definere neutralitet på, kan vi sige.¹⁵

I diskussionerne af begrebet om overføring har nogle af Freuds efterfølgere reageret mod opfattelsen af overføring som en spontan og almen reaktion og ment, den skal forstås i forhold til den særlige analytiske kontekst. Nogle har peget på analysens regler og rammer som det, der iscenesætter overføringen, mens andre har fremhævet invitationen til regression som det, der fremmer infantile ønsker formuleret som krav til analytikeren om tilfredsstillelse af disse ønsker. Regressi-

on indikerer intet andet end tilsynekomsten i nutiden af signifikante meddelelser formuleret som krav til analytikeren, lyder det fra denne side. Lacan og Laplanche har hæftet sig ved, hvad det er, analysen tilbyder, og har herigennem vendt pilens retning og peget på, at det ikke blot er analysanden, der overfører noget til analytikeren, men at sidstnævnte med Lacans formulering tilbyder sig som den, der formodes at vide, mens Laplanche udtrykker det således, at analytikeren er den, der provokerer overføringen frem. Med dette synspunkt kan vi sige, at overføring ikke er noget, der tilføjes den analytiske situation. Overføring er selve analysen.

Men før vi går nærmere ind på disse udsagn, vil vi illustrere den gængse opfattelse af overføring, som vi aflæser den, og som, omend den kan føres tilbage til Freud, også er en reduceret udgave af hans mere komplekse forståelse af overføring.

ET KLINISK EKSEMPEL

Materialet stammer fra en kollega og var afsat for en diskussion af spørgsmålet om, hvad der sætter overføringen i gang. Vores kollega fortæller om en ung, smuk og tiltrækkende kvinde, Selma, som har søgt psykoanalyse på grund af problemer i sit ægteskab. Hendes mand er en succesfuld kunstner, hun selv er designer, men føler sig ikke som en rigtig kunstner. Manden rejser en del og møder her mange spændende mennesker, som gør Selma både jaloux og giver hende følelser af mindreværd. Selma er den yngste og eneste pige i en søskendeflok på 5. Hun var sin fars øjsten. I faderens verden herskede orden, pålidelighed og stabilitet. Moderen var mere blød, havde et kunstnerisk temperament og litterære ambitioner. Mor og datter flirtede med new-age grupper, som faderen fandt var nymodens ideer blandt hysteriske kvinder. Vi skal ikke gå i detaljer, men fokusere på det skift i terapien, der introducerer en overføringstolkning. Selma har fortalt om den kvinde, hun er jaloux på, men som hun ikke desto mindre med de telepatiske evner, hun mener sig i besiddelse af, kan leve sig ind i, hvilket får analytikeren til at påpege, at Selma skaber et billede af sig selv som stående over og uden for de grimme følelser, jalousien fremkalder. Selma går i stå og har ikke mere at sige. Analytikeren forstår retrospektivt ikke blot Selmas benægtelsesmanøvre, men også sin egen belærende attitude. Han indser, at han gentager faderens kritiske fordømmelse af non-sense. Ubevidst har analytikeren identificeret sig med sit indre fader-*imago* og reagerer med irritation og en vis krænkelse på hendes tavshed, lyder ræsonnementet hos den pågældende

analytiker. Kun ved at acceptere, hvordan han ubevidst har indtaget rollen som den fordømmende far, var analytikeren efter eget udsagn i stand til at genvinde friheden og klargøre for patienten, hvordan han har mindet hende om faderen, og hvordan hun har reageret i overensstemmelse hermed. Det lyder alt sammen plausibelt, og lignende scenarier vil kunne findes i talrige analyser, hvor analytikeren bringer sit eget ego i spil, som Lacan har udtrykt det.

Vi hæfter os ved én ting. Overføringens pil peger i én retning og udgår fra patienten, et synspunkt som er blevet gentaget af flere af Freuds efterfølgere, selv de, der introducerede et objektrelations- eller intersubjektivt perspektiv. Som Laplanche skriver, så hviler alt, hvad overføring indebærer, på en auto-centreret opfattelse. Hos Freud såvel som hos Klein er der tale om, at analysanden i overføringen bringer sine ubevidste fantasier i spil. Vi har mange gange reageret med forundring og skuffelse, når vi har overværet den overbeviste og uanfægtelige måde, hvorpå især Kleinianere har fremdraget ubevidste fantasier og tilskrevet dem evidens. Et andet eksempel på en misforstået opfattelse af overføring kan aflæses i mange analytikers overbevisning om, at det meste af det, patienten enten agerer eller beretter om, handler om overføring og bør tolkes som sådan. Den mest besynderlige, men ikke desto mindre udtalte måde at håndtere overføring består i at betragte analysandens beretninger om konflikter i forhold til ægtefælle, venner eller kolleger som forskudte og skjulte affekter, der i virkeligheden angår analytikeren, hvorefter denne bør se det som sin opgave at føre affekten ind i relationen til analytikeren. Vi betvivler ikke det moment af sandhed, der kan ligge heri, men vi vil hævde, at overføring aldrig handler om den person, analytikeren forstår sig selv som, men om den anden, der lever skjult i analytikeren som i ethvert andet menneske. Laplanche har parafraseret sit eget udsagn, som vi henviste til i indledningen, og skriver: "Ja, du kan tage mig for en anden, for jeg er ikke, hvad jeg tror jeg er; af den grund, at jeg respekterer og fastholder den anden i mig".¹⁶

Hvis vi nu vender problematikken om og hævder, som Lacan og Laplanche gør det på hver deres måde, at overføringen har sit udspring i analytikeren, enten fordi han stiller sig til rådighed som den, der formodes at vide, eller fordi han er en anden end den, han selv tror at være, kunne det i forlængelse heraf tænkes, at vores kollega faktisk i sig rummer en krænkelig person med hang til belærende interventioner, og at det netop er det træk, patienten har fundet i hans person. Det er den anden, som er forlokkelsen og den, som analysanden stræ-

ber efter at få et svar fra. Vores kollega har med andre ord ikke blot foretaget en ubevidst identifikation med patientens fader-*imago*; han inkarnerer det i sin person som det andet, patienten reagerer på. Eller med en reformulering af et udsagn hentet fra Picasso: patienterne søger ikke en faderfigur, men finder den og sætter den i spil. Resultatet af analytikerens intervention var den, at patienten blev tavs, hun havde ikke mere at sige. Interventionen havde medført, at det ubevidste lukkede sig.

KONSEKVENSER FOR BEHANDLINGSMETODEN

Før vi vender os mod de kliniske eksempler, som skal tjene til at belyse overføringen asymmetriske felt og dens karakter af brud, af *Unheimlichkeit*, skal vi sige nogle få ord om, hvad det betyder for behandlingsmetoden, når vi med Lacan og Laplanche foreslår, at overføringen består i at stille sig til rådighed som den, der formodes at vide.

Det er ved at fastholde den indre anden, det vil sige det ukendte, det indre udland, at analysen tilbyder sig som et felt for overføringen. Praktisk og konkret betyder det, at analytikeren har et positivt og kreativt forhold til forståelsen af, hvad det vil sige at være neutral. Neutralitet er i denne forstand noget helt andet end det karikerede billede, Freuds metafor om kirurgen og spejlet har givet anledning til, og som i mange tilfælde er blevet håndteret med tavshed. Når neutralitet forvaltes kreativt betyder det, at man som analytiker er åben for den enigmatiske dimension – i sig selv og i analysanden. Vi tilbyder hermed det, som vi med Laplanches ord vil kalde *velment neutralitet*,¹⁷ en åbenhed og tolerance over for vores eget gådefulde indre, som analysanden kan fylde ud med de forsøgsvisе svar, han/hun har skabt på de gådefulde meddelelser, det ikke var muligt at besvare i den oprindelige situation. Det lyder mere enkelt, end det skal vise sig at være. Men lad os holde fast ved ideen om at genskabe den oprindelige situation udstyret med velment neutralitet.

Dette komplekse samspil og modspil udtrykker sig i al sin voldsomhed i arbejdet med seksuelle overgreb. En af de mest gennemgribende virkninger og følgevirkninger af seksuelle overgreb i barndommen er en vedvarende manglende tillid til, at ens erindringer er forankrede i virkelige oplevelser, hvilket viser sig hos både børn og voksne. I vores arbejde med disse sager bliver vi igen og igen slået af, hvordan dette vilkår – at vi sjældent eller aldrig bliver i stand til at afdække, hvad der er sket 'i virkeligheden' – også udtrykker sig i det, vi kan forstå som overføring. At det ukendte dermed bliver et

arbejdsvilkår og et fælles anliggende mellem offeret og dets hjælpere. At det med Freuds ord er *sagens natur*.¹⁸ Traumets u håndgribelighed og utilgængelighed kommer således til syne i overføringen på forskellige måder i den terapeutiske relation såvel som i de institutioner, der varetager sager med seksuelle overgreb mod børn. Med eksempler fra vores psykoanalytiske arbejde med seksuelle traumer, det være sig i det analytiske rum eller i vores supervisionsarbejde med blandt andet psykologer fra børnehusene, der udreder mistanke om seksuelle overgreb mod børn eller med politiet, der efterforsker disse sager, vil vi illustrere hvilke overføringsdynamikker, der kan udspille sig her.

Børnehusene modtager sager, der bliver henvist fra forvaltningen på baggrund af mistanke om seksuelle overgreb mod børn. Psykologernes opgave er i denne sammenhæng at udrede børnenes aktuelle situation og ved hjælp af forskellige metoder, herunder legeterapi, få et indtryk af deres indre såvel som ydre verden. I løbet af vores samarbejde har en supervisand fremlagt en sag, hvor der var mistanke om, at mange børn blev udsat for ritualistiske og systematiske seksuelle overgreb. Sagens formodede omfang og voldsomhed har selvsagt gjort stort indtryk på os, ligesom psykologens udholdenhed og vedholdenhed i sit terapeutiske arbejde med to af børnene har været kaotisk og grænseløs og med et voldsomt seksuelt indhold, der kan vække afsky hos selv den mest erfarne fagperson. Alligevel har psykologen insisteret på legitimiteten i at bruge sine beskrivelser af børnenes adfærd og udtryk som belæg for, at der er alvorlig grund til bekymring for disse børns sikkerhed og trivsel, og dette til trods for, at hun ofte er blevet mødt af en manglende anerkendelse af, at det legeterapeutiske materiale har noget at skulle have sagt i denne sammenhæng.

Lad os først se på den overføring, der har fundet sted mellem psykologen og et af børnene i det terapeutiske rum, for derefter at vende blikket mod den overføring, der også synes at udspille sig på et institutionelt og derved samfundsmæssigt niveau. I begyndelsen af det terapeutiske forløb beskrev psykologen, hvordan hun følte sig nødsaget til at rydde op parallelt med barnets leg for således at undgå, at terapilokalet blev for uoverskueligt at lege i. Samtidig bekymrede det hende, at legen ikke udviklede sig fra gang til gang. Derimod blev de kaotiske temaer gentaget i, hvad der for psykologen følte som en uendelighed. Og hun følte, at hendes optagethed af oprydningen gik ud over hendes tilstedeværelse i rummet, en oprydning, som hun i første omgang opfattede som beskyttende over for barnet.

Hvis vi kigger på psykologens adfærd ud fra en opfattelse af, at overføring er noget, der bevæger sig fra klienten til psykologen, så vil en umiddelbar tolkning være, at hun forsvarede sig mod det voldsomme ubehag, der opstod i hende i mødet med det, vi kan kalde en intens affektiv proces, en spændingstilstand hos barnet, der udtrykte sig gennem den kaotiske leg, barnet viste psykologen. Hvis vi imidlertid undersøger denne oprydningstrang ud fra Laplanches begreber om udfyldt overføring og overføring med hulrum, vendes overføringen retning fra psykologen til barnet.¹⁹ Hvad er det i *psykologen*, der får barnet til at lege på denne voldsomme og kaotiske måde? Kan det tænkes, at psykologen har udfyldt det sted i sig, der ellers kunne skabe et hulrum, barnet kunne undersøge i et forsøg på at finde sig selv som en anden hos den anden? At barnet reagerer på, at dette hulrum er udfyldt ved at producere uanede mængder af traumatisk materiale og på den måde insistere på at finde et sted i psykologen, hvor de kan mødes omkring en gåde, de skal løse i fællesskab?

Da psykologen opdagede, at hun forsvarede sig mod at åbne et sted i sig, der på én gang skulle åbne for og strukturere det, der for barnet må have været aldeles uden for barnets psykiske kapacitet og evne til at give betydning endsiges forsvare sig imod, blev hun bedre i stand til at være til stede i relationen med barnet og mærke det, der udspillede sig i rummet imellem dem. Hun holdt op med at rydde op i barnets manifesterede udtryk og skabte derved plads til, at hun kunne hjælpe barnet med at strukturere sin indre verden i relationen til psykologen. Og derved ændrede karakteren af barnets leg sig over tid fra kaotisk ageren til symbolisering. En afgørende pointe i vores analyse af psykologens tilstedeværelse var, at hun med sin oprydning havde givet sig selv tid – først til at undersøge sine umiddelbare reaktioner, og derefter hvad de kunne være udtryk for i hende. Derved blev hun bedre i stand til at forstå, hvordan hendes reaktioner ikke kun afspejlede noget i hende selv, men også illustrerede det psykiske arbejde, der fandt sted i barnet. Hvis hun i stedet for sin indledende oprydning havde forsvaret sig mod sit ubehag ved ivrigt at vise barnet, at hun kunne rumme det traumatiske kaos, havde der været risiko for, at hun havde givet det traumatiske indhold tilbage til barnet i uændret form ved blot at gentage det, barnet viste hende, frem for med udgangspunkt i sig selv at undersøge betydningen af barnets udtryk. I en vis forstand ville hun have forladt den asymmetriske relation til barnet ved ikke at være den, der formodes at vide, men i stedet at indtage positionen af den, der tror hun ved.

Barnet forventer, at den voksne ved besked, og netop derfor skal psykologen stille sig til rådighed som den, der formodes at vide i en anerkendelse af, at barnet ikke ved, hvad det har været udsat for, end-sige at det har været udsat for noget. Afsættet for det analytiske arbejde må være gådefuldt, ligesom traumatet er det. I mødet med seksuelle traumer kan vi i et forsøg på at beskytte os selv reagere ved at afvise det, der udspiller sig i relationen som betydningsfuldt, eller modsat kan vi imødekomme det i en grad, der kan fremstå som grænseløs og kaotisk i sig selv med fare for at gentage eller ligefrem konstruere et traumatisk indhold. I begge tilfælde kan disse reaktioner henvises til det, vi med Laplanche kan kalde udfyldt overføring,²⁰ da de på hver deres måde blokerer for adgangen til det ubevidste. Enten ved at terapeuten helt afviser det, der udtrykker sig i den terapeutiske relation eller ved at spejle det i en overbevisning om, at hun rent faktisk ved, hvad der er på spil.

I arbejdet med disse sager har vi også været optagede af, hvordan de institutioner, der varetager disse opgaver, reagerer på sagernes indhold med det, vi kunne kalde overføringsprocesser. Børnehusenes opgave er, i samarbejde med den sociale myndighed og retsvæsenet, at vurdere mistanker om seksuelle overgreb med afsæt i socialfaglige, psykologfaglige, lægefaglige og juridiske udredninger og på baggrund heraf give de sociale myndigheder anbefalinger i forhold til mistanken og hvilke tiltag, der eventuelt skal foranstalles for at sikre barnets trivsel. De skal med andre ord ikke behandle barnet, men vurdere barnets aktuelle situation. Denne forventning til, at der i en eller anden grad skal opnås en afklaring omkring mistanken om overgreb på ganske kort tid og gennem afdækning, lægger selvsagt et enormt pres på de fagpersoner, der på hver deres måde varetager denne opgave, hvilket kan komme til udtryk i reaktioner, vi med et ord lånt fra psykiatrien kunne kalde sekundær traumatisering. Disse reaktioner tilskrives ofte det enkelte individs robusthed eller mangel på samme, men kan i virkeligheden være relevante symptomer på – og dermed informationer om – det traumatiske materiale, de dagligt er i berøring med. Det er bekymrende, at de alvorlige konsekvenser, det kan have for de enkelte medarbejdere at arbejde med disse sager ikke anerkendes som betydningsfulde vidnesbyrd om netop det fænomen, der er omdrejningspunktet for arbejdet, nemlig det seksuelle traume. Og mon ikke institutionen som sådan, med de opgaver, den bliver stillet fra staten, reagerer med det, vi kan kalde udfyldt overføring? At den ikke tør åbne hulrummet, så at sige, og derved en sprække ind til et pandorask

scenarie af uoverskuelige dimensioner? Vi har oplevet hele kommunale forvaltninger lukke øjnene for alvoren i sager, der udtrykker sig voldsomt, insisterende og traumatiserende. I et forsvar mod at blive traumatiseret benægtes alvoren, og døren til det ubevidste bliver hermetisk lukket. Og ligesom vores erfaring viser os, afspejler forskningslitteraturen også, at graden af alvor i disse sager korrelerer med svækkelsen af den faglige vurderingsevne: jo værre sagerne er, desto sværere er det for de professionelle at vurdere mistankernes forankring i virkeligheden, hvilket igen henviser til traumets natur som utilgængeligt og uhåndgribeligt.²¹

DEN DER FORMODES AT VIDE

Lad os give et andet eksempel. Sammen med politiets videoafhørere har vi analyseret nogle afhøringer med det formål netop at fokusere på den voksnes tilstedeværelse i relationen til barnet, og hvad der så at sige udveksles mellem afhøreren og barnet med udgangspunkt i den voksne. En af disse afhøringer var speciel, idet man til en vis grad vidste, hvad barnet havde været udsat for, fordi hun og hendes veninde var blevet overfaldet af en ung mand tæt ved en skov, og mens den ene pige slap væk, blev den anden pige udsat for en brutal voldtægt i skoven. Det lykkedes hurtigt politiet at finde krænkeren, og pigen kom til afhøring samme dag, hvilket også adskiller sig fra normen.

Videoafhøreren var en erfaren politikvinde, der havde afhørt mange børn i løbet af sit arbejdsliv, men denne afhøring havde gjort et særligt indtryk på hende. På optagelsen ser man, hvordan den unge pige sidder meget stille og forsagt og fortæller i detaljeret kronologisk rækkefølge, hvad der er sket i timerne forinden. På et tidspunkt går hun helt i stå og leder længe efter et ord, som hun ikke kan huske. Afhøreren opfordrer hende efter noget tid til at beskrive det på andre måder, men det kan pigen ikke. Afhøreren foreslår lidt senere, at de kan komme tilbage til det, men det vil pigen ikke. Det bemærkelsesværdige ved denne situation, ud over pigens evne til overhovedet at befinde sig i den, er afhøreren rolige venten på, at pigen finder det ord, hun så gerne vil komme på. Og hun sidder støttende og nærværende med hende uden at miste grebet om dette skrøbelige unge menneske. Efter nogen tids fælles stilhed kommer pigen på ordet – det var ordet *rodde*, hun manglede, og det hun vil fortælle er, hvordan det træ så ud, som hun blev voldtaget ved. Hun beskriver efterfølgende træet i en detaljeringsgrad, der gør, at efterforskerne finder træet og mange beviser på det overgreb, der fandt sted. Hvis vi skal forstå den-

ne udveksling mellem pigen og afhøreren ud fra Laplanches begreb om overføring, så var afhøreren i stand til at åbne et sted i sig, der gav pigen plads til at lede efter det, hun ikke kunne finde, og denne overføring med hulrum bevirkede, at pigen kunne fortsætte sin beskrivelse af selve overgrebet. Spørgsmålet forbliver, om afhøreren var i stand til at lade sit ubevidste stå til rådighed for den unge pige, fordi hun kendte lidt til den begivenhed, hun skulle afdække. Om det lettede arbejdet med det traumatiske materiale, at det til en vis grad var rammet ind og derved ikke helt og aldeles utilgængeligt for den, der formodes at vide?

AFSLUTNING

Til sidst vil vi nævne en samtale med en ung politikvinde, der var ved at uddanne sig til videoafhører og derfor for første gang havde set videooptagelser af børn, der udsættes for seksuelle overgreb. Hun var efterfølgende blevet meget i tvivl, om hun var i stand til at arbejde inden for dette felt. Hendes leder havde sagt, at det måtte man lære at leve med. Og det er jo spørgsmålet. *Skal* hun lære at leve med det – og leve med *hvad*? I konfrontationen med disse optagelser havde hun åbnet en sprække inde i sig selv, hun ikke så sig i stand til at undersøge nærmere. Hendes leder kunne have anerkendt alvoren ved sagens natur ved at lytte til den unge kvindes oplevelse af sine grænser for, hvad hun ville udsætte sig selv for. Hendes refleksioner kunne have bidraget til værdifulde samtaler om, hvad det seksuelle traume er og gør ved os.

Hvis vi som analytikere, forældre, autoriteter eller slet og ret voksne mennesker ikke anerkender, at overføringen starter hos os, skaber vi ikke et sted for udvikling, men lukker derimod døren til det ubevidste, og vi glemmer, at overføringen starter ved selve det, at vi stiller os til rådighed, det være sig i analysen eller uden for det analytiske rum. Analyse er jo netop en metode, der kan skabe adgang til fænomener, der ellers ville være mere eller mindre utilgængelige. Analytikeren holder vagt ved det, der er gådefuldt i hende selv og i den anden og provokerer derved overføringen: “I denne åbning må noget også tage dens plads: det som netop er blevet forsegleet”.²²

-
- 1 Lacan 2004: 113
  - 2 Lacan 2004: 112
  - 3 Lacan 2004: 227
  - 4 Laplanche 1999: 214, egen oversættelse
  - 5 Freud 1952
  - 6 I Freud 2017
  - 7 Lacan 1985
  - 8 Lacan 1985: 100
  - 9 Lacan 2004: 227
  - 10 Freud 1974: 562
  - 11 Freud 1952
  - 12 Freud 1984: 99
  - 13 Freud 1992
  - 14 Freud 1976
  - 15 Laplanche 1990, 1999
  - 16 Laplanche 1999: 228, egen oversættelse
  - 17 Laplanche 1999: 229, egen oversættelse
  - 18 Freud 1952
  - 19 Laplanche 1990, 1999
  - 20 Laplanche 1990, 1999
  - 21 Dalenberg 2000
  - 22 Laplanche 1999: 230, egen oversættelse

LITTERATUR

- Dalenberg, Constance J.: *Countertransference and the Treatment of Trauma*. American Psychological Association 2000
- Freud, Sigmund: "Studien über Hysterie". *Gesammelte Werke I*. Imago Publishing 1952 (1895)
- Freud, Sigmund: "Some Elementary Lessons in Psychoanalysis". *Schriften aus dem Nachlass. Gesammelte Werke XVII*. Imago Publishing 1952 (1938)
- Freud, Sigmund: *Drømmetydning*. Hans Reitzels Forlag 1974 (1900)
- Freud, Sigmund: "Hinsides lystprincippet". I: *Sigmund Freud Metapsykologi 2*. København. Hans Reitzels Forlag 1976 (1920)
- Freud, Sigmund: *Dora. Brudstykker af en hysteri-analyse*. Hans Reitzel 1984 (1905)
- Freud, Sigmund: "Om overføringens dynamik". I: *Sigmund Freud. Afhandlinger om behandlingsteknik*. Hans Reitzels Forlag 1992 (1912)
- Freud, Sigmund: *Det uhyggelige*. Rævens Sorte Bibliotek 2017 (1919)
- Lacan, Jacques: "Intervention on transference". I *In Dora's Case* (red. Charles Bernheimer and Claire Kahane). Virago Press 1985 (1952)
- Lacan, Jacques: *The seminar of Jacques Lacan. Book 1. Freud's papers on technique*. Cambridge University Press 1988 (1975)
- Lacan, Jacques: *Psykoanalysens fire grundbegreber*. Forlaget Politisk Revy 2004 (1973)
- Laplanche, Jean: *Nye fundament for psykoanalyse*. Klim 1990 (1987)
- Laplanche, Jean: *Essays on Otherness*. Routledge 1999 (1992)